(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९६] २ एस. सी. आर. ६५६

अब्दुल कादिर (मृत) एल. आर. द्वारे

- विरुद्ध -

श्रीमती मैमूना खातून (मृत) एल . आर. द्वारे आणि इतर

१४ फेब्रुवारी, १९९६

[के. रामास्वामी आणि एस. सागीर अहमद, न्यायमूर्ती]

निर्वासित्यांची मालमत्तेचे परिरक्षक अधिनियम, १९५० / यू . पी. जमीनदारी निरास व भूमी सुधारणा अधिनियम :

कलम ७ / २४०-जे - निर्वासित मालमत्ता म्हणून घोषित केलेली मालमत्ता - त्यानंतर अपीलकर्त्याने खरेदी केल्या - एकत्रीकरण कार्यवाही - अपीलकर्त्याने प्रतिकूल कब्जा असल्याचा दावा केला आणि एका खात्यामध्ये सरदार आणि दुसऱ्या खात्यामध्ये भूमीदार म्हणून नोंदण्याचा हक्क असल्याचा दावा केला - एकत्रीकरण अधिकारी आणि जमाबंदी अधिकाऱ्याने दावा कायम ठेवला - उपसंचालकाचा निष्कर्ष उलटवून, अपीलकर्त्याने प्रतिकूल कब्जा नसल्याचे मत व्यक्त केले - उपसंचालकाचा दृष्टिकोन कायम ठेवत खंडपीठाने असे म्हटले की, यू. पी. जमीनदारी निरास अधिनियमा अंतर्गत कार्यवाहीत उत्तरवादीला अडकवले गेले नाही, त्यामुळे दावा जमाबंदी तिला बांधील नाही आणि तिला एकत्रीकरणाच्या फायद्यांचा हक्क आहे - अपीलमध्ये असा निर्णय देण्यात आला कि, हा खंडपीठाने मान्य केलेला तथ्याचा निष्कर्ष आहे आणि त्यात हस्तक्षेप केला जाऊ शकत नाही - जमीनधारक आणि केवळ राज्य यांच्यात स्वाक्षरी केलेले आणि सीलबंद केलेले नुकसानभरपाईचे विवरण अंतिम असते - कार्यवाहीत आदिवासी पक्षकार नसल्यामुळे, नोंदवलेल्या कोणतेही निष्कर्ष आदिवासीवर बांधले राहणार नाहीत.

अवधेश सिंग -विरुद्ध- बिक्रम अहिर, **ए. आय. आर. (१९७५) अलाहाबाद ३२४ यांनी सध्याच्या प्रकरणाला लागू न करण्यायोग्य ठरवले.**

दिवाणी अपील अधिकारिता : दिवाणी अपील क्र. ५४७-५४८/१९७६.

दुसरे अपील क्र. १०३८ व १२०५/ १९६९ मध्ये अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने दि.

३०/०७/१९७३ रोजी दिलेल्या न्यायनिर्णय व आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी व्ही. जे. फ्रान्सिस.

उत्तरवादींसाठी श्रीमती राणी छाब्रा (एन. पी.) आणि सुश्री रचना गुप्ता आणि आय. पी. सिंग.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय पुढीलप्रमाणे देण्यात आला :

तीन दशकांच्या खटल्यांनंतर या प्रकरणाचा चढता इतिहास संपुष्टात येत आहे. दि. २१ मे १९५६ रोजी, श्रीमती. शाहिदा खातून यांना निर्वासित घोषित करण्यात आले. निर्वासित मालमत्ता अधिनियम, १९५० च्या अंतर्गत, कलम ७ घोषणेखाली सुरू केलेल्या कार्यवाहीत, ती निर्वासित मालमत्ता म्हणून नोंदवली गेली आणि त्यानंतर अपीलकर्त्याने ति खरेदी केली. एकत्रीकरण अधिनियमा खाली एकत्रीकरण कार्यवाहीमध्ये उत्तरवादीने आक्षेप दाखल केले. अपीलकर्त्याने असा दावा केला की त्याच्याकडे प्रतिकूल कब्जा होता आणि म्हणूनच त्याला एका खात्यामध्ये सरदार आणि दुसऱ्या खात्यामध्ये भूमीदार म्हणून नोंदण्याचा हक्क आहे. जरी अपीलावर एकत्रीकरण अधिकारी आणि जमाबंदी अधिकाऱ्याने हा निष्कर्ष कायम ठेवला, परंतु पुनरीक्षणात उपसंचालकांनी या निष्कर्षावर नाराजी व्यक्त केली आणि अपीलकर्त्याच्याकडे प्रतिकूल कब्जा नसल्याचा निर्णय दिला. तो आदेश दि. १८ नोव्हेंबर १९६५ रोजी देण्यात आला. त्या आदेशावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करत, अपीलकर्ताने रिट याचिका दाखल केली होती. उत्तरवादीने उपसंचालकांच्या आदेशाच्या एका भागाविरुद्ध आणखी एक रिट याचिका दाखल केली ज्यात खाता क्रमांक ९० च्या संदर्भात असे म्हटले गेले होते की ती सरदार असल्याची घोषणा करण्यास ती हक्कदार नाही. दोन्ही याचिका खारीज करण्यात आल्या. जेव्हा विशेष अपील दाखल करण्यात आले, तेव्हा खंडपीठाने, अपीलकर्त्याकडे प्रतिकूल कब्जा होता या एकल न्यायाधीशाच्या निष्कर्षाला उलट करताना, उसंचालकाने नोंदवल्याप्रमाणे त्याच्याकडे प्रतिकूल कब्जा नव्हता असा निष्कर्ष काढला. खाता क्र. ९० मधील हक्कसंबंधीच्या निष्कर्षावर, असे म्हटले गेले की यू. पी. जमीनदारी निरास अधिनियमच्या कार्यवाहीत उत्तरवादीला समाविष्ट केले गेले नसल्यामुळे, केलेल्या दाव्याच्या जमाबंदीने तिला सरदार म्हणून ताब्यात घेण्यास बांधील केले नाही आणि त्यानुसार, तिला एकत्रीकरणाचे फायदे मिळण्याचा हक्क आहे. अशा प्रकारे हे अपील विशेष अपील क्र.

१०३८/१९६९ इत्यादींमध्ये दि. ३० जुलै १९७४ रोजी खंडपीठाच्या आदेशाच्या विरोधात विशेष अनुज्ञेद्वारे करण्यात आले.

अपीलकर्त्याचे विद्वान वकील श्री. फ्रान्सिस यांनी असा युक्तिवाद केला की सहाय्यक संचालक, निर्वासितांच्या मालमत्तेचे परिरक्षक यांनी सुरू केलेल्या कार्यवाही तसेच त्यांच्याकडून त्याची विक्री या पार्श्वभूमीवर अपीलकर्त्याचा प्रतिकूल कब्जा नव्हता असा निष्कर्ष नोंदवण्यात उच्च न्यायालय आणि उपसंचालक योग्य नव्हते. अपीलकर्त्याचा प्रतिकूल कब्जा आहे की नाही हा प्रश्न हा उपसंचालकाने नोंदवलेल्या वस्तुस्थितीचा विभागीय खंडपीठाने कायम ठेवलेल्या निष्कर्ष आहे. अशा परिस्थितीत, आम्ही या अपीलतील प्रश्नात प्रथमच जाऊ शकत नाही. खाता क्रमांक २१८ च्या संदर्भात, १ बिघा ९ बिस्वास शी संबंधित, हा वस्तुस्थितीचा निष्कर्ष असल्याने, आम्ही त्यात हस्तक्षेप करू शकत नाही.

त्यानंतर असा युक्तिवाद केला जातो की अवधेश सिंग -विरुद्ध- बिक्रम अहिर, ए. आय. आर. (१९७५) अलाहाबाद ३२४ प्रकरणातील अलाहाबाद उच्च न्यायालयाच्या पूर्ण खंडपीठाच्या निर्णयाच्या दृष्टीने पूर्ण खंडपीठाने नोंदवलेल्या निष्कर्ष क्रमांक १ च्या दृष्टीने, अपीलकर्ता दुसऱ्या मुद्द्यावर अनुतोष मिळण्याचा हक्कदार आहे. आम्हाला असे आढळले आहे की हा युक्तिवाद पूर्णपणे योग्य नाही. ५ न्यायाधीशांचे मोठे खंडपीठ म्हणून संदर्भित बिंदू क्र. २ वरील निष्कर्षाच्या संयोगाने ते वाचायचे आहे. पूर्ण न्यायपीठाने खालीलप्रमाणे नोंदवले :

"कलम २४०-जे, यू. पी. जमीनदारी निरास आणि भूमी सुधारणा अधिनियम अंतर्गत नुकसानभरपाईच्या निवेदनाची अंतीमता जमीनधारकाचे अधिकार आणि हक्क काढून टाकते आणि जमीनधारकाला, कायद्याच्या तरतुदींचे पालन न केलेल्या प्रकरणांशिवाय किंवा न्यायालयीन प्रक्रियेच्या मूलभूत तत्त्वांकडे दुर्लक्ष करून नुकसानभरपाईचे निवेदन तयार केलेल्या प्रकरणांशिवाय, जमीन आदिवासींकडे नाही हे तारण किंवा स्वतंत्र कार्यवाहीत दर्शविण्यापासून प्रतिबंधित केले जाते (कातिकारा चिंतामणी डोरा विरुद्ध. ग्वात्रड्डी एन नामनायडू, ए. आय. आर. १९७४ एस. सी. १०६९). जर कायद्याच्या आवश्यकतांचे पालन केले गेले नसेल किंवा न्यायिक प्रक्रियेच्या मूलभूत तत्त्वांकडे दुर्लक्ष केले गेले असेल, तर कायद्याच्या कलम २४०-जे (२) अंतर्गत

नुकसानभरपाई अधिकाऱ्याने स्वाक्षरी केलेल्या आणि सीलबंद केलेल्या नुकसानभरपाई निवेदनावर संपार्श्विक कार्यवाहीस आव्हाहन दिले जाऊ शकते. अधिनियमाच्या कलम २४०-जे (२) अंतर्गत स्वाक्षरी केलेले आणि सीलबंद केलेले नुकसानभरपाईचे निवेदन जमीनधारक आणि केवळ राज्य यांच्यात अंतिम असते. ज्या जमीनधारकाविरुद्ध नुकसानभरपाईचे निवेदन अंतिम झाले आहे आणि ज्याला नुकसानभरपाई मिळाली आहे, त्याला संबंधित जमिनीच्या संदर्भात त्याचे हक्क पुन्हा बहाल करण्याचा कोणताही उपस्थिती अधिकार नाही.”

जरी निष्कर्ष क्रमांक (१) वर असे म्हटले गेले होते की उत्तर प्रदेश जमीनदारी निरास आणि भूमी सुधारणा अधिनियमाच्या कलम २४०-जे अंतर्गत नुकसानभरपाई जी निवेदनाची अंतिमता जमीनधारकाचे अधिकार आणि हक्क संपवते आणि नंतर गणना केलेल्या प्रकरणांव्यतिरिक्त,जमीनधारकाला संपार्श्विक किंवा स्वतंत्र कार्यवाहीत जमीन आदिवासींकडे नाही हे दर्शविण्यापासून प्रतिबंधित केले जाते. कलम २४०-जे अंतर्गत बिंदू क्र. २ वर स्वाक्षरी केलेले आणि सीलबंद केलेले नुकसानभरपाई विवरण हे जमीनधारक आणि केवळ राज्य यांच्यात अंतिम आहे. आदिवासी त्या कार्यवाहीत पक्षकार नसल्यामुळे, नोंदवलेला कोणताही निष्कर्ष हा आदिवासींना बांधील राहणार नाही. त्यामुळे उच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की आदिवासी या कायद्यांतर्गत मान्यता मिळण्याचा हक्कदार आहे. हा निष्कर्ष असल्याने, जरी बिंदू क्रमांक १ वर अपीलकर्त्याकडे म्हणणे असू शकते, बिंदू क्रमांक २ वर, त्याला अनुतोष मिळू शकत नाही.

त्यानुसार अपीला खारीज करण्यात आल्या. वादखर्च बसविण्यात आला नाही.

जी. एन.

अपीला खारीज करण्यात आल्या.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार

नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी वैध मानला जाईल.”